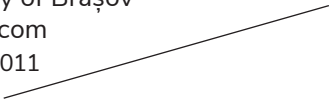

MIRUNA CARP

Transilvania University of Braşov

mirunaacarp@yahoo.com

DOI: 10.2478/clb-2025-0011

REGIMURILE DE RELEVANȚĂ ALE LITERATURII SAU LITERATURA CA REGIM DE RELEVANȚĂ DISCURSIVĂ?

Abstract: This study proposes a reconceptualization of literature—with specific application to Romanian literature—as a historically constructed, institutionally mediated discursive formation, rather than a timeless category defined by intrinsic textual properties. Drawing on Michel Foucault’s concept of “regimes of truth,” Galin Tihanov’s “regimes of relevance,” Bruno Latour’s Actor–Network–Theory, and the methodological frameworks of Franco Moretti, David Damrosch, and Mikhail Bakhtin, the article argues that literature functions simultaneously as a product of specific institutional arrangements and as a regime of discursive relevance in its own right—one that indexes, negotiates, and contests the very conditions of its production. The case of Romanian literature is examined as exemplary for the tensions between nationalist frameworks and transnational processes, with particular attention to two limit cases that challenge conventional classificatory logic: Romanian literature from Serbian Banat, a linguistic community marginalized within dominant national imaginaries, and the multilingual writing of Felicia Mihali, a Romanian-Canadian author whose work traverses Romanian, French, and English literary systems simultaneously. These cases are not treated as exceptions to be accommodated within existing categories, but as phenomena that demand a fundamental rethinking of the categories themselves—towards polycentric, transnational, and network-based frameworks for literary history.

Keywords regimes of relevance, regimes of truth, discursive formation, Romanian literature, methodological nationalism, transnational literary studies

Literatura ca o construcție istorică, imaginară și instituțională

Întrebarea despre ceea ce constituie literatura—și, în mod specific, ce constituie literatura română—a primit în mod tradițional răspunsuri prin apelul la argumente precum identitatea națională, granițele lingvistice sau autonomia estetică. Însă aceste abordări se dovedesc a fi insuficiente într-un context global, caracterizat de fluxuri transnaționale de texte, metodologii critice și practici instituționale care redefinesc nu doar canoane, ci însuși conceptul de literatură. Studiul de față propune o reconfigurare a conceptului de literatură, renunțând la ideea că aceasta reprezintă o categorie imuabilă, definită prin calități formale sau stilistice intrinseci textelor, și privind-o în schimb ca pe o construcție istorică articulată prin rețele instituționale și formațiuni discursive—adică sisteme de reguli și practici care determină ce enunțuri pot fi formulate, recunoscute și legitimate într-un anumit context istoric și instituțional.

Cadrul teoretic pentru această reconceptualizare se sprijină în principal pe două concepte complementare. Vorbim despre conceptul lui Michel Foucault de „regim de adevăr” (*régime de vérité*)¹ și despre conceptul lui Galin Tihanov de „regimuri de relevanță”². Înțelegerea lui Foucault a adevărului ca fiind produs prin relații circulare de putere, mai degrabă decât descoperit printr-o investigație neutră, oferă un punct de plecare crucial pentru analiza modului în care valoarea literară este construită prin rețele instituționale, și nu inerentă textelor în sine. După cum argumentează Foucault, literatura emerge și se transformă odată cu modificările sintaxei cunoașterii—devenind o formă de *savoir* dependentă de rețelele instituționale³ care stabilesc ce se califică drept literar, relevant, „românesc” sau global. Această abordare, pe care Foucault o numește „arheologică”—referindu-se la cercetarea condițiilor istorice de posibilitate ale discursurilor, nu la sensul lor, ci la regulile care guvernează formarea enunțurilor într-o anumită epocă⁴—tratează discursul literar nu ca pe un loc privilegiat al sensului, ci ca pe o formațiune discursivă de același rang cu toate celelalte, supusă unor

1. Michel Foucault, *On the Government of the Living: Lectures at the Collège de France, 1979–1980* (Palgrave Macmillan, 2014), 93.

2. Galin Tihanov, *The Birth and Death of Literary Theory* (Stanford University Press, 2019), 2–3.

3. Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile* (RAO International Publishing Company, 2008), 410: „atunci când unitatea gramaticii generale —discursul—a încetat să mai existe, limbajul a reapărut în moduri de a fi multiple, a căror unitate nu mai putea fi, evident, restaurată”.

4. Vezi Michel Foucault, *L'Archéologie du savoir* (Gallimard, 1969).

reguli de formare care determină ce poate fi spus, de către cine și de pe pozițiile cărei autorități—într-o anumită epocă/ epistemă.

Complementar acestei perspective foucaultiene, conceptul de „regimuri de relevanță” al lui Tihanov conferă un avantaj analitic în examinarea configurațiilor determinate istoric care stabilesc funcțiile sociale și semnificația culturală a literaturii. După cum demonstrează Tihanov în *The Birth and Death of Literary Theory*, aceste regimuri suferă transformări istorice profunde—de la regimul estetic-etic care poziționa literatura în rândurile educației morale la regimul teoretico-instituțional care a făcut din literatură un obiect de studiu academic, până la regimul media-comercial contemporan care tratează tot mai mult literatura ca fiind un produs, un bun de consum destinat divertismentului. Aplicarea acestei grile asupra literaturii române relevă modul în care externalizarea criteriilor de validare literară, în contextul globalizării câmpului critic și al transnaționalizării paradigmatelor, a influențat și accelerat răsturnarea profundă a ierarhiei regimurilor de relevanță.

Aceste perspective teoretice sunt revitalizate și întărite de teoria actor-rețea a lui Bruno Latour, care conceptualizează literatura sub forma unei rețele mixte (instituții—practici—indivizi—grupuri) ce se transformă într-o dinamică pe care nu o putem descrie complet printr-o dialectică sau alta (gen infra- și suprastructură)⁵. Privind literatura ca pe o rețea de actori umani și non-umani ne permite să schițăm câteva observații referitoare la modul în care obiectele materiale, tehnologiile, instituțiile și practicile produc acest concept colectiv pe care îl recunoaștem sub numele de „literatură”. Această abordare latouriană validează metodologia istoriei cantitative a lui Franco Moretti, care deplasează accentul discuției de la textele canonice individuale la tiparele vizibile și identificabile la scară largă numai în circumstanțele examinării simultane a sute sau mii de texte. Legătura dintre cele două perspective constă în faptul că atât Latour, cât și Moretti refuză să pornească de la entități prestabilite, precum „societatea”, „canonul”, „tradiția națională” și propun în schimb urmărirea asocierilor concrete, a conexiunilor efectiv trasabile între actori, texte și instituții. Latour argumentează, în *Reassembling the Social*, că socialul nu este un domeniu sau o substanță, ci un tip de conexiune, o mișcare de reasamblare a elementelor eterogene⁶; în mod analog, metoda „lecturii distante” a lui Moretti renunță la textul individual ca unitate de analiză în favoarea tiparelor emergente din

5. Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor–Network–Theory* (Oxford University Press, 2005), 63–83.

6. Latour, *Reassembling the Social*, 107. Latour spune că socialul nu există ca un lucru de sine stătător, ci ca un tip de mișcare – o asociere între elemente non-sociale.

sute de romane, grafice de apariție și dispariție a genurilor, hărți ale circulației literare, adică rețele de relații, nu obiecte izolate⁷. Această convergență metodologică este întărită și de propunerea lui David Damrosch de a reconceptualiza literatura mondială ca un sistem cu trei niveluri—hipercanon, contracanon și canon-umbră⁸—sistem care nu descrie o ierarhie fixă, ci mai degrabă o rețea dinamică de vizibilitate și circulație în care operele literare se deplasează între centru și periferie în funcție de configurațiile instituționale ale momentului. Perspectiva lui Damrosch este deosebit de utilă în contextul de față, întrucât pune în evidență mecanismele prin care literaturile periferice, precum cea română, pot trece din zona contracanonului sau a canonului-umbră în câmpul de vizibilitate al literaturii mondiale—dar numai prin intermediul unor rețele de traducere, receptare critică și legitimare instituțională care funcționează exact în modul descris de către Latour și Moretti. Împreună, aceste perspective permit o nouă înțelegere a literaturii în calitate de rețea discursivă policentrică în sens bahtinian, caracterizată prin dialogism, heteroglosie și coexistența multiplelor perspective în interiorul aceleiași paradigme.

Cazul particular al literaturii române s-a dovedit un bun reper în extinderea acestei investigații teoretice, întrucât exemplifică tensiunile dintre cadrele naționale și procesele transnaționale. Abordările tradiționale ale literaturii române, de la *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu (1941), care organizează literatura în jurul „specificului național”, la sintezele de școală ale lui Nicolae Iorga sau la programele succesive ale junimismului și ale sămănătorismului, au fost dominate de un naționalism metodologic care se referă la națiune ca la unitatea naturală de analiză și care organizează întreaga istorie literară în jurul ideii de identitate națională. Totuși, această abordare se confruntă cu dificultăți din ce în ce mai mari în a lămuri cazurile de graniță care sfidează rigorile de clasificare convenționale. Acest studiu examinează tocmai două asemenea cazuri: primul, literatura română din Banatul sârbesc, care reprezintă o „comunitate neimaginată” (dar imaginabilă) exclusă din imaginarul național dominant, în ciuda caracteristicilor lingvistice comune; al doilea, scrierile multilingve ale Feliciei Mihali,

7. Franco Moretti, *Distant Reading* (Verso, 2013), 48–49: “distance, let me repeat it, is a condition of knowledge: it allows you to focus on units that are much smaller or much larger than the text: devices, themes, tropes-or genres and systems”.

8. David Damrosch, “World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age”, în *Comparative Literature in an Age of Globalization*, ed. Haun Saussy (Johns Hopkins University Press, 2006), 45–46. Damrosch distinge trei niveluri canonice: un hipercanon al autorilor consacrați, un contracanon al vocilor marginale și un canon-umbră al autorilor care se estompează progresiv din uzul academic.

care, fiind o autoare româno-canadiană care scrie în română, franceză și engleză, perturbă presupusa congruență dintre limbă, literatură și identitate națională.

Prin aceste cadre teoretice și studii de caz, investigația de față reconceptualizează literatura română astfel: renunță la accepția ei de colecție statică de texte definite prin parametrii „limbă” și „naționalitate” și se raportează la ea în calitate de variabilă, de instanță instabilă, dinamică, hibridă, de anvergură transnațională dar și transculturală⁹, constituită prin intermediul practicilor materiale și instituționale, ca și al formațiunilor discursive. În procesul explicitării acestei acțiuni, notăm și observația că literatura nu doar că reflectă sau exprimă identități preexistente, ci și participă activ la construcția și contestarea acestora. Examinarea critică a regimurilor de relevanță devine astfel o formă de expunere, de evidențiere a modului în care literatura este produsă și menținută instituțional, nu strict exprimată și susținută printr-o coordonată estetică. Acest studiu își propune, deci, să delimiteze o istorie internă de una externă a adevărului literar, în care literatura devine o construcție care nu doar semnifică regimurile cărora le este supusă, ci și le indexează diacronic și le contestă prin însăși devenirea sa istorică.

Cadrul teoretic: De la adevărul literar intern la cel extern

1. Perspectiva foucaultiană: Literatura ca dispozitiv

Concepția foucaultiană a literaturii ca dispozitiv, de la care se revendică și pe care o valorifică acest studiu, reprezintă o detașare radicală de abordările tradiționale care consideră că valoarea literară este intrinsecă textelor, dar și ale altora conform cărora literatura este un corpus de texte. Pentru Foucault, un dispozitiv reprezintă un ansamblu în mod deliberat eterogen, cuprinzând discursuri, instituții, amenajări arhitecturale, decizii regulamentare, legi, măsuri administrative, enunțuri științifice, propoziții filosofice, morale, filantropice—pe scurt: atât ceea ce este spus, cât și ceea ce nu este spus¹⁰. Acestea sunt

9. Cf. Gunilla Lindberg-Wada (ed.), *Studying Transcultural Literary History* (Walter de Gruyter, 2006). Contribuțiile arată că studiul literaturii nu este în mod intrinsec limitat de timp, cultură sau granițe naționale și că această premisă face posibile studii care sunt diacronice și/ sau includ mai mult de o cultură.

10. Michel Foucault, *Dits et Écrits III: 1976–1979* (Gallimard, 1994), 299 și Giorgio Agamben, *What Is an Apparatus? and Other Essays* (Stanford University Press, 2009): pp. 2–3. Și Agamben definește în mod similar un dispozitiv: “It is a heterogeneous set that includes virtually anything, linguistic and nonlinguistic, under the same heading: discourses, institutions, buildings, laws, police measures, philosophical propositions, and so on. The apparatus itself is the network that is established between these elements”.

elementele dispozitivului și dispozitivul însuși este rețeaua care poate fi stabilită între aceste elemente. Dispozitivul este o rețea care funcționează ca un obiect care, în funcție de mediu, devine mereu altul. Aplicat literaturii, acest concept evidențiază modul în care *literarul* este produs nu prin calități textuale inerente corpusurilor, ci printr-o rețea de practici instituționale, formațiuni discursive și relații de putere care determină colectiv ce contează ca literatură și cum funcționează aceasta într-un cadru social. Ne interesează aranjamentul în tipologii al acestor formațiuni discursive pe care societatea le acceptă și le determină să funcționeze ca adevărate. Acestea sunt „regimurile de adevăr”: mecanismele și instanțele care permit distingerea enunțurilor adevărate de cele false; mijloacele prin care fiecare este sancționat; tehnicile și procedurile cărora li se acordă valoare în achiziția adevărului; statutul celor însărcinați să spună ceea ce contează cu adevărat¹¹. Aplicând această concepție teoretică asupra contextului literar pe care îl avem în atenție, observăm că regimul de adevăr se manifestă sub forma unor mecanisme care determină ce texte sunt considerate valoroase, semnificative, demne de studiu. Un regim al adevărului literar cuprinde astfel întregul dispozitiv care face ca anumite enunțuri despre literatură să fie adevărate în contexte istorice și instituționale particulare—incluzând departamentele academice, editurile, revistele critice, comitetele de premii, programele educaționale și politicile culturale. Notăm faptul că un regim de adevăr nu este pur și simplu un set de enunțuri valide acceptate într-un moment dat, ci este întregul sistem de proceduri care le stabilește, le modifică, le distribuie și le pune în circulație. După cum subliniază și Olivier Guerrier în analiza sa asupra conceptului lui Foucault, acest sistem operează prin relații circulare stabilite între adevăr și putere¹²—adevărul este produs prin aceste relații de putere pe care, în mod simultan, le și consolidează. În raport cu domeniul literaturii, această circularitate dezvăluie modul în care instituțiile literare nu doar recunosc valoarea literară preexistentă, ci o produc activ prin practicile lor selective de atenție, interpretare și canonizare.

Metoda arheologică a lui Foucault pune la dispoziție instrumente moderne pentru examinarea acestor procese, concentrându-se nu asupra sensului textelor ca substanță a lor, ci asupra condițiilor istorice care fac posibile anumite moduri de lectură, interpretare și evaluare a textelor în momente particulare—o perspectivă care ne îndreptățește să vorbim despre o topologie a adevărului. După cum demonstrează

11. Foucault, *On the Government*, 93–95.

12. Vezi Olivier Guerrier, „Qu'est-ce qu'un “régime de vérité” ?”, *Les Cahiers de Framespa*, nr. 35 (2020).

în *Cuvintele și lucrurile*, schimbările epistemice transformă nu doar ceea ce poate fi înglobat în paradigma științei, ci și categoriile prin care cunoașterea este organizată și validată¹³. Literatura apare ca o categorie distinctă numai în condiții istorice specifice, în principal în epistema modernă, unde limbajul devine un obiect al cunoașterii și nu un mediu transparent pentru reprezentarea realității sau un obiect de expresie a libertății ca demnitate absolută a subiectului.

Premergător acestei schimbări de ordin epistemic, ceea ce în prezent clasificăm drept „literatură” era înțeles, în spațiul occidental, în principal prin alte categorii, precum retorica, instruirea morală sau expresia religioasă. Abordarea arheologică tratează, astfel, discursul literar ca o formațiune discursivă de același rang ca și celelalte, și nu ca un „loc” privilegiat al adevărului. Această perspectivă dezvăluie modul în care categoria „literaturii” este constituită prin așa-numitele „practici ale diviziunii”¹⁴, pe care Foucault le teoretizează și descrie; ele separă literarul de non-literar, valorosul de elementele lipsite de valoare, canonicul de periferic sau marginal. Aceste diviziuni operează nu prin recunoașterea neutră a calităților inerente, ci prin practici instituționale investite cu puterea de a determina ce texte primesc atenție critică, studiu academic, conservare și transmitere către generațiile viitoare. Aceste mecanisme specifice prin care discursul este controlat sunt identificate și descrise de către Foucault în *Ordinea discursului*: procedurile externe de excludere—care operează prin interdicție, separarea rațiunii de nebunie și voința de adevăr, procedurile interne de rarefiere—care reglează discursul din interior prin comentariu, prin funcția-autor și prin organizarea disciplinelor și restricțiile impuse subiecților vorbitori—care determină cine poate accede la discurs prin ritual, doctrine și forme de apropiere socială¹⁵. Instituțiile literare folosesc toate aceste mecanisme, excluzând anumite texte din categoria literaturii, organizând textele în genuri și perioade și restricționându-le criticilor și cercetătorilor avizați dreptul la o interpretare literară legitimă.

Această perspectivă foucaultiană contestă abordările tradiționale ale istoriei literare care tratează literatura ca pe un domeniu autonom guvernat de o logică proprie pe baza căreia se dezvoltă. În schimb, ea situează practicile literare în cadrul unor configurații istorico-epistemice mai largi ce angrenează cunoașterea și puterea. După cum argumentează Foucault, literatura apare și se transformă odată cu

13. Foucault, *Cuvintele*, 113–117, 409–410.

14. Michel Foucault, *Ordinea discursului* (Eurosong & Book, 1998), 15–17.

15. Foucault, *Ordinea*, 5–43.

transformarea întregii arhive, adică în funcție de nivelul practicilor, al cunoștințelor, al teoriilor dintr-o societate¹⁶. Istoria literară devine astfel nu povestea inovației formale sau a progresului estetic, ci analiza modului în care categoria literaturii este produsă, transformată și contestată prin aranjamente instituționale și practici discursive aflate într-o continuă schimbare a cărei traiectorie nu poate fi anticipată. Literatura este, astfel, un efect vizibil al unei dinamici de culise, fără ca aceste categorii să poată fi echivalate cu supra- și infra-structura, de unde oportunitatea imaginarului topologic, via Latour, în *Reassembling the Social*¹⁷ și în *An Inquiry into Modes of Existence*¹⁸.

2. Regimurile de relevanță ale lui Tihanov

În timp ce Michel Foucault oferă instrumente pentru analiza modului în care literatura funcționează în calitate de discurs în cadrul mai amplu al configurațiilor epistemice, Galin Tihanov se concentrează în mod specific pe transformările istorice ale funcțiilor sociale și semnificației culturale ale literaturii, oferindu-le explicații prin intermediul conceptului de „regimuri de relevanță”. Definiția regimurilor de relevanță din *The Birth and Death of Literary Theory* este a unor configurații—„constelații”¹⁹—de parametri sociali și culturali care au fost puse în circulație la un moment dat în istorie și care structurează înțelegerea colectivă și funcțiile literaturii pe durata de valabilitate a respectivei configurații²⁰. El susține că teoria literară reprezintă produsul unei faze specifice în evoluția unui regim particular al relevanței. Spre deosebire de abordările pur estetice care tratează literatura ca o categorie atemporală definită prin proprietăți textuale inerente, acest concept subliniază modul în care semnificația culturală a literaturii se modifică odată cu contextele sociale, politice și tehnologice în schimbare.

Și în acest punct el se detașează de tiparul teoretic foucaultian. Dacă pentru Tihanov un „regim de relevanță” desemnează cadrele istorice și culturale în care literatura (sau o altă formă de discurs) este percepută ca semnificativă sau utilă pentru societate, miza teoriei lui

16. Foucault, *Ordinea*, 52.

17. Latour, *Reassembling the Social*, 165–172.

18. Bruno Latour, *An Inquiry into Modes of Existence* (Harvard University Press, 2013), 30.

19. Tihanov folosește termenul „constelație” în sensul dat de Walter Benjamin în *Ursprung des deutschen Trauerspiels* (1928) și reluat în *Theses on the Philosophy of History* (1940), unde constelația desemnează o configurație istorică în care elemente disparate se articulează într-o imagine dialectică, fără a implica cauzalitate sau progres.

20. Tihanov, *The Birth*, 2–3.

Foucault nu se concentrează pe coordonata utilității, funcției discursului, ci, pentru el, un „regim de adevăr” desemnează sistemul istoric specific care stabilește ce tipuri de discursuri sunt considerate valide, ce este acceptat ca „adevăr” într-o anumită epocă, cine are autoritatea de a construi și disemina adevărul general valabil și prin ce instituții, practici și mecanisme acesta se produce, circulă și este impus.

Punctul de pornire al lui Foucault este o constituire istorică a posibilităților discursive— condițiile de posibilitate ale enunțurilor nu sunt date a priori, ci sunt ele însele produse istoric—în vreme ce la Tihanov există configurații discursive structurate de parametri socio-culturali identificabili. Construind o legătură între critica ideologică și teoria post-națională a literaturii pe care o propune Tihanov și filosofia discursului raportat la coordonatele adevărului și puterii ce constituie paradigmele fundamentale ale gândirii foucaultiene, putem nota ca primă observație faptul că literatura devine ea însăși un „regim” instituțional-discursiv, o parte a unei rețele bazate pe validare instituțională, cu alte cuvinte, un dispozitiv construit. Intenția este de a articula un mod distinct în care literatura ar putea fi percepută, argumentând că ea nu mai poate fi considerată un dat imuabil, adică o categorie fixă, a cărei esență rămâne neschimbată indiferent de contextul istoric și instituțional, și nici o entitate pur estetică, definită exclusiv prin calități formale intrinseci. Cele două perspective converg: a trata literatura ca „imuabilă” înseamnă, în ultimă instanță, a o reduce la proprietăți estetice considerate universale și transistorice. Legătura dintre cei doi termeni nu este arbitrară: în tradiția filosofică occidentală, de la estetica kantiană încoace, singurul tip de valoare care pretinde universalitate și independență față de context este valoarea estetică, spre deosebire de valoarea morală, religioasă sau funcțională, care sunt explicit situate istoric. A susține că literatura posedă o esență imuabilă înseamnă, prin urmare, a o ancora implicit într-o ontologie estetică autonomistă, care tratează calitățile formale ale textelor ca surse autosuficiente de valoare, anterioare oricărei mediații instituționale sau discursive. Așa cum observă Tihanov, nașterea teoriei literare semnalează o schimbare în regimul de relevanță a literaturii: literatura trece de la statutul de depozitar al valorii estetice și etice la cel de obiect al reflecției teoretice și al investigației istorice²¹, Tihanov făcând referire și la inovațiile aduse de școala formalistă rusă în domeniul teoriei literare. Tihanov inventariază și această ipostază

21. Tihanov, *The Birth*, 150–151. Întrebarea este dacă literatura se transformă de fapt într-un obiect de reflecție numai atunci când esteticul devine o valoare redemptivă, egală cu cea a religiei. Teoria literară ar putea fi considerată un gest de supra-legitimare a literaturii ca practică umanistă, occidentalistă.

funcțională a literaturii, care constituie obiectul uneia dintre cele trei tipologii asociate regimurilor majore de relevanță care au modelat cultura literară modernă: regimul estetic-etic (dominant în secolele al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), regimul teoretico-instituțional (dominant de la aproximativ 1920 până în 1980) și regimul media-comercial (emergent din anii 1980)²². Însă cercetarea lui Tihanov nu constă numai în această structurare tripartită a funcțiilor literaturii, ci teoria lui este mult mai complexă. El instrumentalizează termenii filosofiei lui Derrida în critica modului în care teoria literară a fost predată ca un fenomen decuplat de cultură și societate, și, mai grav, de literatura însăși. În această idee citim cu claritate deconstrucția derrideană a sistemelor autonome, adică faptul că teoria nu poate fi un sistem izolat de altele, ci reprezintă poate tocmai cutia cu unelte a racordării în rețea a sub-sistemelor (de tip discursuri științifice, religioase, literare etc.).

Iar la confluența acestor idei se află, parțial, contraforții unui posibil răspuns la întrebarea dacă literatura este strict supusă unor regimuri externe de relevanță sau dacă ea însăși constituie un regim de relevanță discursivă. Înclinăm spre o argumentare în favoarea celei de-a doua variante, propunând o interpretare în prelungirea acestei critici ideologice tihanoviene: putem identifica macro- și micro-regimuri de relevanță, antrenând o taxonomie de tipul supraclasă—clasă—sub-clase. În acest sens, supraclasa ar fi regimul, adică sistemul, setul de norme, configurația, ansamblul general; clasa ar fi criteriul, treapta de pe pozițiile căreia elaborăm epistemologia situată, în acest caz „relevanța”; iar subclasele ar fi niveluri subordonate care particularizează descrierea clasei. Și aici distingem două subclase, anume regimurile de relevanță discursivă, care se referă la toate tipurile de discurs existente, acestea marcând clasa supraordonată regimurilor de relevanță a literaturii, întrucât literatura este ea însăși un tip de discurs (ale cărui particularități controversate au generat diferite dezbateri de-a lungul timpului, fiind rezolvate prin literaritate, poeticitate etc.). Considerăm convențional validă ipoteza că literatura este ea însăși un regim de relevanță discursivă, demonstrarea ei presupunând un punct de vedere situat, nu o perspectivă cu pretenții de generalitate.

Când sunt aplicate literaturii române, aceste patternuri generale identificate în mecanismele transformării ideii de literatură într-un cadru instituțional-discursiv care îi este consubstanțial necesită o contextualizare atentă prin plasarea și înțelegerea lor în circumstanțe istorice specifice. Dezvoltarea instituțiilor literare românești a urmat

22. Tihanov, *The Birth*, 22–24.

o traiectorie diferită față de Europa de Vest, regimul estetic-etice extinzându-se până în secolul al XX-lea prin intervenția politicilor culturale naționaliste care poziționau literatura ca loc privilegiat al formării identității naționale. Acest regim a fost apoi perturbat nu de instituționalizarea graduală a teoriei literare, ci de impunerea realismului socialist, care a înlocuit criteriile estetic-etice cu unele explicit politice, aplicate din afară și fără ca acestea din urmă să poată fi asimilate. Perioada postdecembristă a însemnat o literatură română aflată într-o luptă permanentă pentru a-și câștiga o poziție în cadrul regimului media-comercial impus de fenomenul globalizării, și aceasta în timp ce se confrunta simultan cu moștenirile regimurilor anterioare. Momentul actual este caracterizat de ceea ce Tihanov descrie ca externalizarea criteriilor de validare literară, un proces în care determinarea valorii literare are loc tot mai mult nu în cadrul instituțiilor naționale, ci prin rețele internaționale²³, inclusiv prin edituri globale, piețe ale traducerii, indici bibliometrici și premii internaționale. Aici este de văzut dacă „externalizare” nu traduce o nostalgie pentru ideea de criteriu intern, ceea ce rezonază cu teoria literară est-europeană ca discurs care validează un discurs autonom, „literatura”, ale cărei mecanisme pot fi descrise în absența dialecticii marxiste. Iar literaturile periferice se confruntă cu această dilemă: trebuie, simultan, să-și mențină specificitatea ca literatură națională și să se conformeze standardelor internaționale de literaritate pentru a obține recunoaștere în spațiul literar global²⁴, adică să-și demonstreze o dublă autonomie: ca literatură și ca literatură națională. Dar trebuie pornit mai de jos: de la ideea de regim de relevanță ca discurs național care ia forma discursului literar. Literatura este deci un regim de relevanță ea însăși.

Acest proces de externalizare aduce cu sine o serie de provocări dificile pentru literatura română, care și-a derivat istoric o mare parte din semnificația culturală din implicarea în proiectele de construcție națională, iar înțelegerea lui presupune să ținem sub observație și condițiile instituționale care au făcut posibilă apariția disciplinei studiilor literare ca atare. Conceptul de regimuri de relevanță oferă astfel un cadru favorabil pentru înțelegerea modului în care poziția literaturii române s-a mutat de la un loc privilegiat al formării identității naționale la un produs cultural printre multe altele în cadrul piețelor media globale.

Această schimbare nu reprezintă pur și simplu un declin al autorității culturale a literaturii, ci reconfigurarea acesteia în cadrul unor noi aranjamente instituționale și formațiuni discursive. Dacă proiectăm

23. Tihanov, *The Birth*, 175–176.

24. Cf. Bogdana Paskaleva, „Regimes of Relevance: On Their Use for Literary Theory”, *differences*, nr. 32 (2021): 30–32.

această constelație de noi aranjamente asupra paradigmei studiilor literare românești, vom observa cum ele sunt prinse între regimuri de relevanță concurente²⁵: între imperativul național(ist) de a păstra specificitatea culturală, imperativul academic de a adopta paradigme teoretice globalizate și imperativul pieței de a fabrica produse culturale viabile comercial. Pentru a face față acestor tensiuni care fragmentează și compromit coerența studiilor literare, aducem în discuție opțiunea unor reglaje fine la definiția literaturii, singura modalitate de adaptare simultană la regimurile concurente de relevanță. În aceste condiții, ea însăși trebuie să devină un regim autonom de relevanță discursivă, un dispozitiv, în termeni foucaultieni, care să se prezinte și să funcționeze ca practică policulturală, multilingvistică și policentrică, impunându-și o permanentă schimbare în acest context global caracterizat de fluxuri transnaționale de texte, metodologii și practici instituționale, în care literatura își depășește cu mult ipostaza de replică a canoanelor centrale care o ierarhizează, obținându-și un loc central pe scena culturală datorită poziției sale de agent negociator al valorilor.

Perspective complementare: către o ontologie în rețeaua literaturii și a literarului

Această rețea de perspective teoretice este aparatul cu ajutorul căruia vom oferi un răspuns cât mai bine argumentat la întrebarea dacă literatura este doar supusă unor regimuri externe de relevanță sau dacă ea însăși constituie un regim de relevanță discursivă. În acest caz, nu ne putem sprijini pe o gândire binară corespunzătoare unei abordări reductive, ci pe o gândire dialectică, corespunzătoare unei abordări contextuale, care să funcționeze ca un instrument de clarificare și să eficientizeze formularea unei explicații în problematica literaturii în dubla sa ipostază simultană de produs al unor condiții instituționale specifice și de agent care modifică aceste condiții prin practicile sale discursive. Un alt contrafort al acestei cercetări de bătaie lungă, pe care aici nu o putem decât schița în linii mari, este teoria actor-rețea (*the actor-network-theory*) a lui Bruno Latour, care ne permite să transpunem imaginea literaturii în cea a unei rețele complexe de actori umani și non-umani, teorie care intervine nu numai în completarea, ci și în unificarea perspectivelor lui Foucault și Tihanov. Latour contestă diviziunea tradițională dintre „texte” și „contexte”, propunând în schimb ideea că operele literare emerg din rețele care includ nu doar autori și critici, ci și tehnologii de publicare, sisteme de distribuție,

25. Pentru conceptul de regimuri de relevanță concurente, vezi Kamelia Spassova, „The Return to/ of Theory”, *differences*, nr. 32 (2021): 75–79.

instituții educaționale și practici de lectură. După cum argumentează el în *An Inquiry into Modes of Existence*, nu există contexte, ci doar rețele de actanți care pot fi ocazional aliniate astfel încât să includă elemente pe care le-am identifica în mod convențional drept „context”²⁶. Această afirmație rezonază cu conceptul foucaultian de dispozitiv, care de asemenea depășește dihotomia text–context prin încorporarea elementelor materiale și instituționale în înțelegerea formațiunilor discursive. Când Foucault descrie dispozitivul ca pe un ansamblu în mod deliberat eterogen, cuprinzând discursuri, instituții, amenajări arhitecturale, decizii regulamentare, legi, măsuri administrative²⁷, el prefigurează înțelegerea latouriană a literaturii ca rețea eterogenă. Iar când Tihanov discută despre externalizarea criteriilor de validare literară în contextul globalizării²⁸, el descrie de fapt o reconfigurare a acestei rețele, o modificare a distribuției actorilor care participă la producerea valorii literare. Complementaritatea acestor perspective devine evidentă când examinăm transformările tehnologice contemporane care reconfigurează producția literară. Platformele digitale de publicare, de exemplu, nu oferă doar noi canale de distribuție pentru forme literare tradiționale, ci modifică fundamental ceea ce contează ca literatură prin facilitarea unor genuri noi precum „ficțiunea hiper-text”, proiectele de scriere interactivă, în colaborare, sau poezia de pe rețelele sociale. Această transformare poate fi înțeleasă simultan ca o schimbare în regimul de relevanță în sensul lui Tihanov, o modificare a dispozitivului literar în termeni foucaultieni și ca o reconfigurare a rețelei de actori în viziunea lui Latour.

Pierre Bourdieu completează cadrul teoretic prin conceptualizarea literaturii ca un câmp de producție culturală structurat prin relații de putere simbolică. În *Regulile artei*, el subliniază că opera de artă există doar în virtutea credinței colective care o recunoaște și o acceptă ca atare²⁹. Benedict Anderson evidențiază rolul literaturilor naționale în construcția imaginativă a națiunii, oferind narațiuni, simboluri și resurse lingvistice împărtășite prin care identitatea națională este construită și menținută³⁰, deși simultan literatura poate contesta aceste narațiuni identitare. Franco Moretti propune metoda „lecturii distante”³¹, care deplasează atenția de la textele canonice individuale la tiparele vizibile la scară largă, revelând „marele necitit” — majoritatea

26. Latour, *An Inquiry*, 108.

27. Foucault, *Dits et Écrits*, 299.

28. Tihanov, *The Birth*, 176.

29. Pierre Bourdieu, *Regulile artei* (Art, 2012), 170.

30. Benedict Anderson, *Imagined Communities* (Verso, 2006), 6.

31. Moretti, *Distant Reading*, 67.

textelor literare excluse din atenția critică. Abordarea lui Moretti interacționează direct cu procedurile foucaultiene de excludere descrise anterior, reluate aici nu pentru a le reitera, ci pentru a le instrumentaliza: „lectura distantă” face vizibil tocmai „marele necitit”, adică masa de texte eliminate sistematic din câmpul de vizibilitate critic prin acele mecanisme instituționale. După cum explică Foucault în *Ordinea discursului*, discursul este controlat prin mecanisme specifice, amintite anterior³². În *Graphs, Maps, Trees*, Moretti dezvoltă trei modele abstracte de analiză: graficele cantitative care evidențiază patternuri ciclice în evoluția genurilor literare, hărțile literare care transformă textul narativ în spațiu cartografic, dezvăluind relații de putere încorporate în texte, și arborii evolutivi care adaptează principiile darwiniste la studiul transformărilor literare³³. Prin triangularea acestor modele abstracte—grafice, hărți și arbori—Moretti propune o metodologie interdisciplinară care integrează științele sociale, științele naturii și științele umaniste într-un efort de a depăși limitările abordărilor hermeneutice tradiționale și de a dezvolta o istorie literară mai incluzivă și mai sistematică. Această metodologie pluridisciplinară constituie un element complementar valoros al criticii foucaultiene a regimurilor de adevăr, oferind instrumente concrete pentru a face vizibile operațiunile puterii discursive în producerea canonului literar și în excluderea „marelui necitit”.

În calitate de produs niciodată finit, ci mereu în proces, literatura poate fi considerată și din perspectiva ANT (actor–network–theory), dar și ca mod de existență (mod de adevăr), estetic în primul rând. Dar pentru că acest regim de adevăr a fost unul confiscat de naționalismul metodologic, se impune să revenim atât la o concepție materialistă care vede literatura ca practică, muncă, raport infra- și suprastructură, cât și la una structurală: literatura ca regim de producere a unor valori care se transformă odată cu schimbarea parametrilor. În fine, tot materialistă este și metodologia lui Moretti, doar că aici lucrăm doar cu texte (romane), ceea ce ratifică ideea unei literaturi-obiect incompatibile cu logica *close reading*-ului. Discutăm despre naționalismul metodologic, care se manifestă în multiple practici specifice în studiile literare românești: oferirea de prioritate unității lingvistice în raport cu variația regională, marginalizarea literaturilor minorităților, asimilarea autorilor transnaționali în cadre exclusiv naționale și organizarea istoriei literare în jurul momentelor de semnificație națională mai degrabă decât al dezvoltărilor estetice.

32. Foucault, *Ordinea discursului*, 15–43.

33. Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees* (Verso, 2013), 14–15.

Mihail Bahtin completează acest cadru teoretic prin conceptele sale de dialogism, heteroglosie și polifonie, care ne permit să privim literatura ca pe o rețea discursivă policentrică descrisă și înțeleasă prin coexistența a multiple perspective ce îi conferă o imagine compusă din oglinzi interpuse. Spre deosebire de abordările monologice care tratează textele literare ca expresii unificate ale intenției auctoriale sau identității naționale, dialogismul lui Bahtin subliniază modul în care toate enunțurile, inclusiv textele literare, există în dialog cu enunțuri anterioare și anticipează răspunsuri viitoare. După cum argumentează el în *The Dialogic Imagination*, cuvântul în limbaj este pe jumătate al altcuiva. El devine propriu numai atunci când vorbitorul îl populează cu propria intenție, cu propriul accent, când își însușește cuvântul, adaptându-l la propria intenție semantică și expresivă³⁴. Conceptul de heteroglosie al lui Bahtin—prezența multiplelor varietăți lingvistice și perspective ideologice într-un text—oferă un vocabular pentru analiza modului în care textele literare încorporează diverse registre și referințe culturale, contestând astfel presupusa omogenitate a literaturilor naționale.

Această perspectivă bahtiniană se aliniază cu critica lui Tihanov asupra modului în care teoria literară a fost predată ca un fenomen decuplat de cultură și societate³⁵ și cu analiza lui Foucault a modului în care discursurile se intersectează și se influențează reciproc. Aplicarea integrată a acestor perspective teoretice asupra contextului românesc relevă modul în care literatura română este constituită dintr-o rețea complexă de instituții, practici discursive și relații de putere. Dezvoltarea instituțiilor literare românești a urmat o traiectorie specifică, marcată de intervenția politicilor culturale naționaliste care poziționau literatura în ipostaza unui spațiu privilegiat al formării identității naționale, de impunerea realismului socialist în perioada comunistă și de integrarea în circuitele globale în perioada post-1989. Această traiectorie istorică reflectă transformările succesive ale regimurilor de relevanță identificate de Tihanov. Însă, după cum subliniază Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian, aceste transformări nu au urmat un model liniar în contextul românesc, ci s-au manifestat prin suprapuneri și tensiuni specifice între diverse regimuri coexistente³⁶. De exemplu, în perioada comunistă, literatura română a fost supusă simultan unui regim ideologic explicit care impunea realismul socialist și unui regim implicit de rezistență care valoriza autonomia estetică.

34. Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination* (University of Texas Press, 1982), 293.

35. Tihanov, *The Birth*, 42.

36. Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian (eds.), *Romanian Literature as World Literature* (Bloomsbury, 2018), 12.

După 1989, literatura română s-a confruntat cu tensiuni între regimul național-cultural care continua să ipostazieze literatura ca expresie a identității naționale și regimul global-comercial care trata literatura ca un produs consumabil ca oricare altul de pe piața internațională.

Aceste tensiuni nu reprezintă simple conflicte între regimuri externe, ci constituie însuși modul în care literatura română funcționează ca regim de relevanță discursivă, ca un spațiu în care diversele presiuni instituționale, culturale și economice sunt negociate, contestate și transformate. Cazurile de graniță precum literatura română din Banatul sârbesc sau scriitura multilingvă a Feliciei Mihali exemplifică aceste tensiuni productive. Ele nu reprezintă simple excepții care trebuie acomodate în categoriile existente, ci fenomene care necesită regândirea fundamentală a acestor categorii, impunând fără excepții o abordare regională ce respectă diversitatea internă a tradițiilor locale, recunoscând în același timp participarea lor în rețele transnaționale mai ample.

Conceptul lui Pascale Casanova de „republică mondială a literelor” ne ajută să înțelegem mai bine poziția literaturii române în circuitele literare globale. După cum argumentează autoarea, capitalul literar este în mod inerent național și internațional: național în originile și formarea sa, dar internațional în principiile operării sale³⁷. Această perspectivă ajută la explicarea provocărilor specifice cu care se confruntă și literatura română în căutarea recunoașterii internaționale, menținând în același timp conexiunea cu tradițiile naționale. Integrarea acestor perspective teoretice diverse ne pune la dispoziție un teren propice reconceptualizării literaturii române ca o instanță instabilă, dinamică și hibridă, constituită prin intermediul practicilor instituționale și al formațiunilor discursive, debarasându-ne de vechea ei imagine de colecție statică de texte definite prin parametrii „limbă” și „naționalitate”. Literatura română apare astfel ca un spațiu de negociere între multiple regimuri de relevanță, ca o rețea de actori umani și non-umani, și ca o formațiune discursivă policentrică caracterizată prin dialogism și heteroglosie.

Această reconceptualizare implică o schimbare metodologică fundamentală în studiile literare românești: de la naționalismul metodologic care tratează națiunea ca unitatea naturală de analiză, la abordări transnaționale care examinează literatura română ca parte a unor rețele mai ample de circulație și influență. Axa națională tradițională care a traversat studiile literare românești de-a lungul evoluției

37. Pascale Casanova, *The World Republic of Letters*, trad. M. B. DeBevoise (Harvard University Press, 2004), 34.

lor trebuie completată cu perspective care recunosc caracterul transnațional al producției literare. Reconceptualizarea literaturii române ca instanță dinamică și hibridă, constituită prin practici instituționale specifice, ne permite să oferim un răspuns mai nuanțat întrebării inițiale: literatura română nu este pur și simplu supusă unor regimuri externe de relevanță, ci ea însăși constituie un regim de relevanță discursivă, formând un spațiu în care diversele presiuni instituționale, culturale și economice sunt negociate, contestate și transformate prin practicile specifice ale scrierii, publicării, citirii și interpretării.

Cazuri de graniță și provocări metodologice

1. Literatura română din Banatul sârbesc

Literatura română din Banatul sârbesc poate fi studiată ca regim la nivel de rețea într-o configurație regională, distinctă atât de cadrul național, cât și de cel transnațional, în condițiile unei dinamici lingvistice specifice, diferite de cea a limbii române standard. Tocmai această poziție de margine face din studiul ei un instrument util pentru cunoașterea și promovarea unor comunități minoritare a căror voce rămâne fără ecou în spațiul academic. Cazul specific al literaturii române produse în Banatul sârbesc exemplifică disjunția dintre spațiile lingvistice și naționale care face vădită inadecvarea abordărilor tradiționale ale clasificării/ sistematizării/ ierarhizării literare. Această literatură, scrisă în română de autori care trăiesc în afara granițelor naționale românești, perturbă presupusa congruență dintre limbă, literatură și identitate națională care stă la baza istoriilor literare convenționale. Ca atare, constituie ceea ce am putea numi, adaptând terminologia lui Anderson, o „comunitate neimaginată”, o comunitate exclusă sau marginalizată în cadrul imaginarului național dominant, în ciuda trăsăturilor lingvistice comune. Marginalizarea acestei literaturi în istoriile literare românești convenționale reflectă operarea a ceea ce Foucault numește „practici ale diviziunii”³⁸ care separă centralul de periferic, canonicul de marginal. Aceste practici funcționează nu prin recunoașterea neutră a calităților inerente, ci prin alegeri instituționale încărcate de putere privind textele care primesc atenție critică, studiu academic, traducere și transmitere către generațiile viitoare. Un corespondent exemplar pe care îl putem urmări pentru a înțelege particularitățile acestei situații sunt cercetările lui Annemarie Sorescu-Marinković, care se concentrează în special pe comunitățile românofone din Serbia, pe variantele limbii române vorbite în afara granițelor României, precum și pe identitatea lingvistică a acestor comunități. Activitatea sa de cercetare este foarte importantă pentru înțelegerea situației sociolingvistice a comunităților românofone din Balcani și pentru documentarea varietăților de limbă română vorbite în afara granițelor țării.

38. Foucault, *Ordinea discursului*, 22–23.

Banatul poate fi studiat ca un corpus alternativ căruia îi putem urmări formarea în sens foucaultian, la confluența dintre două câmpuri literare și cu mize probabil locale, punând în joc și cheștiunea limbii. După cum argumentează și Tihanov, literaturile periferice suferă de ceea ce s-ar putea numi „dublă marginalizare”³⁹: sunt marginalizate în cadrul tradiției lor lingvistice, lipsindu-le în același timp sprijinul instituțional al unui stat național. Această dublă marginalizare cunoaște o aplicare perfectă asupra cazului literaturii române din Banatul sârbesc, care nu își poate depăși condiția „periferică” atât în raport cu canonul literar românesc, cât și cu tradițiile literare sârbești. Contextul instituțional specific al acestei literaturi include școli care predau în limba română, edituri care publică în română, organizații culturale care promovează practicile culturale românești și discurs critic care evaluează și interpretează operele literare. Însă aceste instituții funcționează într-un context politic, economic și cultural diferit de cel din România, creând condiții distincte pentru producția și receptarea literară. Această configurație instituțională specifică constituie ceea ce Latour ar numi o rețea distinctă de actori umani și non-umani⁴⁰ care produce literatura ca fenomen social.

Analiza acestei literaturi necesită inovații metodologice care să poată explica poziționarea sa specifică între tradițiile naționale. Mai degrabă decât să încorporăm pur și simplu această literatură într-o „literatură română” omogenă sau să o tratăm ca fiind complet separată, avem nevoie de abordări care să poată recunoaște atât participarea sa la tradițiile lingvistice și literare românești, cât și condițiile sale specifice de producție în cadrul contextelor politice și culturale sârbești. O abordare regională⁴¹ este cea mai potrivită, întrucât respectă diversitatea internă a tradițiilor locale, recunoscând în același timp participarea lor în rețele transnaționale mai ample, tratând granițele nu ca limite fixe între tradiții distincte, ci ca „zone de contact” unde multiple tradiții interacționează, producând forme hibride care contestă clasificările convenționale. Un instrument complementar în acest segment al discuției este conceptul de heteroglosie al lui Bahtin, care sporește eficacitatea încadrării și analizei acestei literaturi de graniță. Romanul, spune Bahtin, orchestrează toate temele sale prin intermediul diversității sociale a tipurilor de discurs și prin vocile

39. Tihanov, *The Birth*, 137.

40. Latour, *Reassembling the Social*, 131.

41. Cf. Marcel Cornis-Pope și John Neubauer (eds.), *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctions and Disjunctions in the 19th and 20th Centuries*, vol. 1 (John Benjamins, 2004).

individuale diferite care înfloresc în astfel de condiții⁴². În acest sens, heteroglosia—prezența multiplelor varietăți lingvistice și perspective ideologice într-un text⁴³—caracterizează adesea textele produse în contexte bilingve sau multilingve precum cel al Banatului sârbesc, unde autorii navighează între coduri lingvistice și culturale diferite.

Concretizând cele de mai sus, putem identifica cel puțin trei moduri în care literatura română din Banatul sârbesc perturbă de facto metodologia studiilor literare românești. Primul este cel instituțional. Infrastructura culturală a românilor din Voivodina, în centrul căreia se situează revista de cultură și literatură *Lumina*, fondată în 1947 la Panciova, Editura Libertatea, înființată în 1945 și, mai recent, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, nu este conectată la rețeaua instituțională din România (Uniunea Scriitorilor, editurile și revistele de referință) și nici nu se subordonează criteriilor sale de evaluare. Ca urmare, autorii afirmați în acest spațiu, de la Slavco Almăjan și Petru Cărdu, poeți de calibrul european, recunoscute pe ambele maluri ale frontierei, la Ion Miloș, Ion Bălan sau Nicu Ciobanu, nu ocupă un loc stabil în canonul literar românesc. Prezența lor în istoriile literare naționale rămâne sporadică sau lipsește cu desăvârșire, deși limba în care scriu este româna.

Al doilea mod este cel al clasificării. Atunci când un critic sau un istoric literar încearcă să încadreze opera unui Slavco Almăjan, de pildă, poet a cărui formație ține deopotrivă de tradiția lirică românească și de mișcarea neo-avangardistă sârbă, participant la curentul clocotrist⁴⁴, care a provocat un dialog experimental între scriitorii români și sârbi la confluența postmodernismului est-european, dilema devine insolubilă în cadrul tradițional: este Almăjan un poet român pe criteriul lingvistic, un poet sârb pe criteriul cetățenesc și instituțional, sau un poet regional-bănățean care nu aparține pe deplin niciuneia dintre cele două categorii? Întrebarea relevă inadecvarea clasificărilor monocentrice și argumentează necesitatea unor cadre policentrice, de tipul celor propuse în acest studiu.

Al treilea mod, probabil cel mai profund, este cel lingvistic și identitar. După cum demonstrează cercetările lui Annemarie Sorescu-Marinković privind comunitățile românofone din Serbia, identitatea

42. Bakhtin, *The Dialogic Imagination*, 36.

43. Bakhtin, *The Dialogic Imagination*, 36.

44. Virginia Popović, „Clocotism, an Important Neo Avant-Garde Movement in Serbia and the Concept of Word”, *Studii de știință și cultură* 15, nr. 4 (2019): 55–56. Clocotismul este o mișcare neo-avangardistă apărută la Belgrad în anii 1960–1970, al cărei mentor a fost poetul sârb de origine română Adam Puslojić, bazată pe performance-uri colective și pe întrepătrunderea eului biografic cu cel artistic.

lingvistică a acestor comunități nu este o dată fixă, ci un proces negociat, modelat de factori istorici, politici și educaționali⁴⁵. Varianta limbii române vorbite și scrise în Banatul sârbesc prezintă particularități dialectale, interferențe lexicale cu limba sârbă și, nu în ultimul rând, un raport specific cu standardul literar elaborat la București, standard pe care scriitorii din Voivodina îl asimilează, dar căruia îi adaugă o memorie lingvistică regională distinctă. Această situație face ca, pentru studiile literare românești orientate monolitic spre norma din centru, textele produse în Banatul sârbesc să apară ca simultan familiare, prin limba comună, și străine, prin contextul instituțional, cultural și dialectal diferit, o dublă articulare care nu poate fi rezolvată prin simpla includere sau excludere din canon, ci solicită, cum am argumentat, o reconfigurare fundamentală a categoriilor analitice.

2. Cazul Feliciei Mihali

O operă precum cea a Feliciei Mihali este una pe care nu o putem încadra înainte de a problematiza instrumentul lingvistic și absența unei limbi „prime”, căci limba comună a Europei, spune Umberto Eco, este traducerea⁴⁶. Aici avem de-a face cu un actor în cadrul rețelei—autorul—care are un alt raport cu ceilalți actori decât autorii unui câmp național sau ai unui câmp lingvistic structurat de opoziția Sud/ Nord Global (cum e cel francofon). Producția literară multilingvă a Feliciei Mihali este obiectul unui studiu de caz complementar care contestă abordările tradiționale ale sistematizării literare bazate pe limbile naționale. Născută în România și educată în tradițiile literare românești, franceze și engleze, Mihali a emigrat în Canada în anul 2000, concentrându-și activitatea pe publicarea romanelor în română, franceză și engleză.

Opera sa există astfel simultan în multiple sisteme literare, provocând dileme de tip „exclave” în schemele convenționale de ierarhizare care atribuie autorii unor tradiții naționale singulare. *Le pays du fromage/ Țara brânzei* (2002), romanul Feliciei Mihali, scris în franceză dar descriind realitățile sociale și culturale românești din timpul tranziției post-comuniste, exemplifică poziționarea hibridă, interculturală

45. Cf. Annemarie Sorescu-Marinković, „Comunități românofone din Serbia. Identitate lingvistică sau ceva mai mult?”, în Luiza Botoșineanu et al. (eds.), *Români majoritari/ Români minoritari: interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice* (Academia Română, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, 2007), 863–876. De văzut și Monica Huțanu și Annemarie Sorescu-Marinković, „Sisteme ortografice și identitate lingvistică la comunitatea românofonă din estul Serbiei”, *Diacronia*, nr. 7 (2017), <https://doi.org/10.17684/I7A106EN>.

46. Cf. Umberto Eco, „The language of Europe is translation”, prelegere susținută la conferința ATLAS—Assises de la traduction littéraire, Arles, 14 noiembrie 1993.

a operei sale. Romanul utilizează limba franceză pentru a reprezenta experiențe românești, creând un spațiu textual care nu aparține pe deplin nici tradiției literare franceze, și nici celei românești. Tihanov argumentează că astfel de texte ocupă o poziție de prag între sisteme⁴⁷, una productivă, generând noi forme literare tocmai prin tensiunea creativă dintre registrele lingvistice și culturale. Identitatea româno-canadiană a lui Mihali complică și mai mult aceste încadrări sistematice tradiționale, poziționându-i opera în cadrul rețelelor diasporice care mențin conexiuni cu referințe culturale românești, angajându-se în același timp în forme și teme literare nord-americane. Această poziționare exemplifică o formă contemporană a ceea ce Tihanov numește „inscripție exilică”⁴⁸, concept pe care autorul îl extinde în mod deliberat dincolo de accepția clasică a exilului politic forțat, asociat în mod tradițional cu regimurile totalitare, pentru a desemna un spectru mai larg de moduri specifice de producție literară care emerg din experiențele de dislocare culturală, inclusiv cele determinate de migrația voluntară în condițiile globalizării post-comuniste. Distincția este importantă: cazul Feliciei Mihali nu este unul de exil în sensul clasic al termenului, întrucât emigrarea sa în Canada în anul 2000 nu a fost impusă de constrângeri politice, ci a constituit o alegere individuală într-un context de mobilitate transnațională caracteristic perioadei post-1989. Cu toate acestea, Tihanov argumentează că migrația contemporană are în comun cu exilul o serie de efecte structurale asupra producției literare: deopotrivă, ea generează o scriere marcată de negocierea permanentă între tradițiile culturale de origine și cele ale spațiului de adopție, punând în scenă noi forme de poziționare și apartenență culturală care contestă categoriile literare convenționale⁴⁹.

Receptarea critică a operei Feliciei Mihali confirmă această teză, revelând structurile instituționale care mențin categoriile literare convenționale, precum distincțiile între „literatura franceză”, „literatura română” sau „literatura canadiană”, în ciuda provocărilor aduse de autorii transnaționali a căror operă traversează simultan mai multe dintre aceste cadre. Criticii de limbă franceză subliniază adesea elementele românești „exotice” din opera sa, poziționând-o ca o fereastră spre o cultură străină, mai degrabă decât ca o contribuție la literatura

47. Tihanov, *The Birth*, 88.

48. Galin Tihanov, „Exilic Inscriptions: Migration and the Resistance to (World) Theory”, *differences*, nr. 32 (2021): 126.

49. Tihanov, „Exilic Inscriptions”, 130–133. Tihanov distinge în mod explicit între exilul ca situație politică și inscripția exilică (*exilic inscription*) ca mod de producție literară, argumentând că aceasta din urmă poate fi identificată și în scrierile autorilor migranți contemporani care nu au suferit un exil forțat propriu-zis.

de limbă franceză în sine. În mod similar, criticii români se concentrează adesea asupra chestiunilor legate de autenticitate și reprezentare națională, evaluându-i opera în principal din perspectiva relației cu tradițiile literare românești, mai degrabă decât din cea a inovațiilor sale artistice specifice. Aceste modele de receptare exemplifică ceea ce Bourdieu desemna prin „habitus”, anume sisteme de dispoziții durabile și transportabile care generează și organizează practicile și reprezentările criticilor literari⁵⁰. Habitusul specific al câmpurilor literare naționale structurează modul în care opera lui Mihali este citită și evaluată, adesea în moduri care reînscriu categoriile naționale pe care opera sa le transgresează.

Opera Feliciei Mihali perturbă metodologia studiilor literare românești din mai multe perspective, prima fiind cea a clasificării instituționale: în absența unui criteriu unic și stabil— limbă, cetățenie, loc de formare, piață de receptare—nicio instituție literară națională nu poate revendica opera lui Mihali în întregime. Criticii români o tratează ca pe o scriitoare română emigrată; criticii francofoni o privesc ca pe o voce exotică a Estului, sistemul canadian o ignoră sau o asimilează categoriei difuze a „literaturii de imigrație”. Rezultatul este că opera ei circulă între sisteme fără să fie pe deplin integrată în niciunul, o situație pe care naționalismul metodologic nu o poate rezolva, ci doar o poate ascunde printr-o includere forțată sau o excludere tacită.

A doua perspectivă este cea a limbii ca criteriu de demarcație: dacă literatura română se definește prin limba română, atunci romanele lui Mihali scrise în franceză și engleză sunt, prin definiție, altceva, dar dacă criteriul este identitatea auctorială sau formarea culturală, atunci ele sunt literatură română. Această contradicție nu este un caz-limită excepțional, ci un simptom structural al inadecvării criteriului lingvistic unic în condițiile mobilității transnaționale contemporane. A treia perspectivă este cea a receptării critice ca practică a diviziunii: modul în care critica literară românească a analizat sau a ignorat opera lui Mihali reproduce exact mecanismele foucaultiene de excludere descrise în secțiunile anterioare. Absența ei din sintezele recente ale literaturii române contemporane nu reflectă o judecată estetică, ci o decizie instituțională implicită de a menține coerența canonului național prin excluderea a ceea ce îl complică. Cazul lui Mihali reactualizează astfel necesitatea unor noi cadre conceptuale care să poată explica autorii transnaționali și producția literară multilingvă. Trecerea dincolo de categoriile naționale spre concepte precum „literatură translingvistică”, „scriere diasporică” sau „literatură a mobilității”,

50. Bourdieu, *Regulile artei*, 278.

toate subsumate unei abordări intermediale⁵¹, reprezintă instrumentarul pe care îl aducem în discuție pentru înțelegerea poziționării complexe a autorilor care navighează între multiple tradiții lingvistice și culturale. Alegerea Feliciei Mihali ca studiu de caz este motivată de câteva particularități distinctive. Spre deosebire de alți autori migranți români, precum Norman Manea, care scrie exclusiv în română, sau, în sens distinct, Herta Müller, a cărei operă aparține literaturii de limbă germană din România, Mihali practică o scriere *multilingvă* activă în trei limbi (română, franceză și engleză), contestând astfel nu doar granițele naționale, ci însăși asumarea că un autor aparține unei singure tradiții lingvistice. De asemenea, migrația ca fenomen general intră sub incidența argumentației noastre în măsura în care ea perturbă congruența presupusă dintre limbă, teritoriu și identitate națională, o congruență pe care naționalismul metodologic o ia ca dată.

Teoria literară contemporană are nevoie, așadar, de un nou vocabular conceptual⁵² pentru a explica prevalența crescândă a scrierii care traversează granițele lingvistice și naționale. Instituțiile specifice care produc „literatură” în calitate de categorii includ editurile, universitățile, revistele critice, ministerele culturale, comitetele de premiere și sistemele educaționale. Aceste instituții nu numai că diseminează opere literare preexistente, ci modelează activ ceea ce contează drept literatură prin practicile lor de selecție, interpretare și valorizare. Prin argumentele lui Pascal Mougin, observăm că aceste practici instituționale constituie literatura ca obiect de cunoaștere și valoare, mai degrabă decât să recunoască simplu calitățile literare inerente ale textelor⁵³. Universitatea joacă un rol deosebit de important în această producție instituțională a literaturii, nu doar ca un loc unde literatura este studiată, ci ca o instituție care modelează activ ceea ce contează drept literatură prin decizii curriculare, priorități de cercetare, paradigme teoretice și formarea viitorilor profesori, critici și scriitori. Universitatea atât studiază, cât și produce literatura din ce în

51. Cf. Jan Baetens and Domingo Sánchez-Mesa Martínez, „Literature in the expanded field: intermediality at the crossroads of literary theory and comparative literature”, *Interfaces*, nr. 36 (2015), 289–304. Prin intermedialitate, autorii se referă la faptul că fiecare mediu, inclusiv scrisul, este prin definiție plural și această pluralitate este dublă. Pe de o parte, fiecare mediu este direct sau indirect în contact cu alte medii și influențat, precum și schimbat de acestea în peisajul mediatic mai larg. Pe de altă parte, fiecare mediu este în sine un amestec de mai multe medii.

52. Tihanov, *The Birth*, 167. Vezi și Alex Goldiș, Christian Moraru și Andrei Terian (eds.), *Pentru o nouă cultură critică românească* (Tact, 2024).

53. Pascal Mougin, „La littérature en production à l'Université: en finir avec les classiques de demain?”, în *L'instant critique du contemporain* (Presses Universitaires de Strasbourg, 2024) : 79–80.

ce mai puternic prin programe de scriere creativă, edituri academice, lecturi și festivaluri literare găzduite în campusuri. Economia politică a literaturii, desemnând prin aceasta condițiile economice și politice care stau la baza producției literare, modelează în continuare ce literatură este pusă în circulație, produsă și valorizată în momente istorice particulare. Finanțarea statală pentru inițiative culturale, presiunile pieței asupra editurilor, modelele în schimbare ale consumului cultural și transformările tehnologiilor media influențează în egală măsură ce texte sunt recunoscute ca literare și cum circulă acestea. Vedem cum literatura contemporană emerge din interacțiunile dintre ambițiile artistice, instituțiile educaționale, vizibilitatea media și forțele pieței⁵⁴.

În contextul românesc, producția instituțională a literaturii a suferit transformări dramatice care au corespuns schimbărilor politice și economice mai ample. Înființarea instituțiilor culturale socialiste după 1945 a transformat condițiile producției literare, creând noi edituri, asociații ale scriitorilor și periodice, impunând în același timp constrângeri ideologice asupra conținutului și formei. Tranziția post-1989 către o publicare bazată pe piață a transformat în mod similar structurile instituționale, cu edituri de stat privatizate, noi edituri înființate și criterii de piață din ce în ce mai influente în determinarea literaturii care este publicată și promovată. Aceste transformări instituționale nu au schimbat doar condițiile în care literatura preexistentă circulă, ci au modificat fundamental ceea ce contează drept literatură. Valoarea socială a operei nu este stabilită nici în mod izolat de către producător (artist, scriitor etc.), nici de consumator, și nici de agenții angajați în câmp⁵⁵. Aceste transformări ale câmpului literar românesc ilustrează conceptul lui Tihanov de schimbare a regimurilor de relevanță de la estetic-etic la cel ideologic al perioadei comuniste și până la regimul media-comercial emergent după 1989. Momentului actual îi sunt caracteristice interacțiunile complexe între instituțiile naționale și transnaționale în determinarea valorii literare. După cum observă Ruffel, literatura contemporană funcționează diferit în diverse contexte instituționale, sistemele educaționale menținând adesea canoane naționale, în timp ce piețele editoriale internaționale promovează valori literare transnaționale⁵⁶. Această tensiune între național și transnațional structurează producția, circulația și receptarea literaturii române contemporane.

54. Lionel Ruffel, „Les deux contemporanéismes. Réflexion sur les études littéraires du contemporain”, în *Du «contemporain» à l'Université. Usages, configurations, enjeux* (Presses de la Sorbonne Nouvelle, 2015), 144.

55. Bourdieu, *Regulile artei*, 168.

56. Ruffel, „Les deux contemporanéismes”, 145.

Literatura ca index și contestare a propriilor regimuri

Prin „index” înțelegem, în tradiția semiotică a lui Charles Sanders Peirce, un semn care indică o relație de contiguitate sau cauzalitate cu referentul său⁵⁷, în cazul nostru, literatura funcționează ca un index al regimurilor de relevanță din care provine, un indicator care face vizibile, prin însăși existența sa, structurile instituționale și discursive care o produc. Reconceptualizarea literaturii propusă în acest studiu sugerează că textele literare nu doar operează în cadrul regimurilor de relevanță, ci și semnifică sau reprezintă aceste regimuri, adesea făcând vizibile structurile instituționale care susțin propria lor producție, circulație și receptare. După cum argumentează Foucault în cadrul prelegerii inaugurale rostite la Collège de France, discursul are puterea atât să întărească, cât și să submineze relațiile de putere existente⁵⁸. Textele literare ocupă adesea această poziție ambivalentă, fiind angrenate activ în construcția structurilor instituționale în care se înscriu, dar și revelându-le și uneori contestându-le. Dezvoltarea istorică a literaturii implică nu numai simpla adaptare pasivă la regimuri în schimbare, ci și contestarea activă a acestora. Mișcările literare se definesc adesea împotriva instituțiilor și practicilor existente, propunând modele alternative despre ce ar putea sau ar trebui să fie literatura. De la revolta romantismului împotriva convențiilor neoclase, la respingerea valorilor literare burghize de către mișcările avangardiste și până la provocările scrierii experimentale contemporane la publicarea orientată spre piață, literatura s-a poziționat în mod repetat în opoziție cu regimurile dominante de relevanță.

Această contestare operează prin ceea ce Foucault numește „contra-conduită”, adică un ansamblu de practici care contestă regimurile de adevăr stabilite nu prin opunerea din exterior, ci prin operarea la marginile lor, exploatarea contradicțiilor lor și propunerea de configurații alternative⁵⁹. Textele literare realizează adesea această contra-conduită, practicând-o, și relevând totodată contingența convențiilor literare stabilite și sugerând posibilități alternative pentru modul în care literatura ar putea funcționa. Literatura română, în particular, oferă numeroase exemple ale acestei relații dialectice între conformitate și contestare. Scriitorii mișcării societății junimiste de la sfârșitul

57. Cf. Charles Sanders Peirce, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. Charles Hartshorne și Paul Weiss (The Belknap Press of Harvard University Press, 1960), 143.

58. Foucault, *Ordinea discursului*, 54–55.

59. Cf. Michel Foucault, *Sécurité, territoire, population : Cours au Collège de France, 1977–1978* (Gallimard, 2004) 205. Vezi Guerrier, „Qu'est-ce qu'un “régime de vérité?””.

secolului al XIX-lea s-au poziționat simultan în cadrul tradițiilor literare europene, contestând în același timp imitarea superficială, necritică a modelelor occidentale moderne. În mod similar, scriitorii avangardiști interbelici precum Urmuz, Ion Vinea, Ilarie Voronca și, în alt registru, Tristan Tzara, care, deși a activat preponderent în context parizian, s-a format în câmpul literar românesc, au participat la rețelele moderniste internaționale, dezvoltând în același timp răspunsuri specific românești la convențiile literare europene. Tensiunile particulare dintre realismul socialist și autonomia literară în perioada comunistă exemplifică în continuare această relație dialectică. În timp ce se conformau oficial cerințelor ideologice, mulți scriitori români au dezvoltat strategii subtile de contestare, de protest, utilizând cadre istorice pentru a discuta probleme contemporane, folosind alegoria și simbolismul pentru a transmite mesaje subversive sau accentuând experimentarea formală pentru a afirma un anumit grad de autonomie artistică. Literatura română sub comunism a revelat limitările controlului totalitar prin negocierea persistentă a spațiilor pentru libertate artistică relativă.

Aceeași tendință încă se observă în literatura română contemporană, care continuă tradiția de participare simultană și contestare a regimurilor dominante de relevanță. Scriitori precum Mircea Cărtărescu sau Norman Manea navighează între tradițiile literare locale și piețele literare globale, tematizând adesea în textele lor această trecere constantă dintr-o frontieră în alta. Literatura română contemporană reflectă asupra propriei poziții în cadrul rețelelor globale de circulație literară, făcând vizibile structurile instituționale care îi permit recunoașterea internațională⁶⁰. Această dimensiune autoreflexivă relevă modul în care literatura funcționează nu doar ca un produs pasiv al structurilor instituționale, ci ca un participant activ în modelarea modului în care aceste structuri operează. Prin inovare formală, explorare tematică și comentariu explicit, textele literare pot influența modul în care literatura este înțeleasă, evaluată și poziționată social. Și Tihanov surprinde în amplul său studiu privitor la regimurile de relevanță observația că dezvoltarea istorică a literaturii implică interacțiuni dialectice între structurile instituționale și practicile textuale⁶¹, fiecare influențând-o pe cealaltă prin mecanisme complexe de feedback. Relația dintre regimuri și texte apare astfel ca fundamental dialectică: structurile instituționale modelează ce texte sunt posibile, dar textele pot remodela structurile instituționale prin introducerea de noi forme, teme sau practici care contestă convențiile existente. Această dialectică indică modul în care

60. Martin, Moraru, Terian, *Romanian Literature*, 25–26.

61. Tihanov, *The Birth*, 193.

literatura operează nu doar ca o reflecție a aranjamentelor sociale mai largi, ci în special ca un spațiu în care aceste aranjamente sunt construite, contestate și potențial transformate.

Concluzii. Note către o re poziționare critică a temei literaturii române ca literatură mondială

Acest studiu a propus o reconceptualizare a ideii de literatură, cu aplicare specifică la literatura română nu ca o colecție statică de texte definite de limbă și naționalitate, ci ca un câmp dinamic (în sensul lui Pierre Bourdieu), contestat și transnațional, constituit prin practici instituționale și formațiuni discursive, în care ierarhiile estetice sunt dizolvate pe măsura eroziunii autorității canonului literar până la renunțarea completă la aceasta. Bazându-se pe perspectivele teoretice ale lui Foucault, Tihanov, Latour, Bahtin, Bourdieu și alții, a examinat modul în care literatura funcționează ca un aparat sau dispozitiv care se constituie în condiții istorice specifice, mai degrabă decât ca o categorie atemporală definită de proprietăți textuale inerente. Întrebarea centrală care a ghidat această investigație, anume dacă literatura este strict supusă regimurilor externe de relevanță sau dacă ea însăși constituie un macro-regim de relevanță discursivă care își indexează regimurile a pus în lumină o relație dialectică între aceste poziții. Literatura apare atât ca un produs al unor aranjamente instituționale specifice, cât și ca un loc în care aceste aranjamente sunt făcute vizibile, contestate și potențial transformate. Această înțelegere dialectică contestă atât abordările deterministe care reduc literatura la condițiile ei sociale, cât și pe cele idealiste care tratează literatura ca o entitate estetică autonomă în raport cu cadrele și relațiile sociale.

Cazul particular al literaturii române se dovedește a fi unul exemplar pentru această investigație teoretică, tocmai datorită faptului că exemplifică tensiunile dintre cadrele naționaliste și procesele transnaționale. Abordările tradiționale ale literaturii române au fost dominate de autoritatea unui naționalism metodologic care tratează națiunea ca unitatea naturală de analiză și organizează istoria literară în jurul identității naționale. Totuși, acestei abordări îi este din ce în ce mai dificil să ofere explicații valide pentru cazurile excepționale, de frontieră, care contestă rigorile de clasificare convenționale, astfel de cazuri fiind prezente inclusiv în literatura română: scrierile din Banatul sârbesc și identitatea fragilizată, fragmentată a autorilor poligloți precum Felicia Mihali. Aceste cazuri de frontieră nu ar trebui să reprezinte excepții care trebuie acomodate în categoriile existente, ci fenomene care necesită regândirea fundamentală a acestor categorii tradiționale învechite. Ele evidențiază modul în care literatura operează dincolo de

granițele lingvistice și naționale, contestând congruența presupusă între limbă, literatură și identitate națională care stă la baza istoriilor literare convenționale. Ca atare, ele necesită noi cadre conceptuale structurate în funcție de caracterul hibrid, transnațional și policentric al literaturii. Implicațiile metodologice ale acestei reconceptualizări se extind dincolo de simpla adăugare a contextului transnațional la un concept neschimbat al literaturii române. Ele necesită noi abordări ale istoriei literare care recunosc caracterul eterogen și interconectat al producției și circulației literare.

Aceste abordări ar putea include modele bazate pe rețele care cartografiază conexiunile, influențele și schimburile dincolo de granițele naționale, mai degrabă decât tratând literaturile naționale ca tradiții autonome și impermeabile; analiza instituțională care examinează modul în care literatura este produsă prin practici editoriale specifice, programe educaționale, discurs critic și politici culturale, mai degrabă decât manifestându-se spontan ca surse ale creativității auctoriale, abordări cantitative care dezvăluie modele la scară largă ale producției, circulației și recepției literare dincolo de atenția selectivă a criticii tradiționale axate pe canon, studii regionale comparative care examinează literatura română în contexte central și est-europene mai largi, mai degrabă decât în izolare sau în relație binară cu tradițiile vest-europene, cadre transnaționale care analizează modul în care literatura română participă la rețele globale de circulație literară și cum poziția sa în aceste rețele îi modelează dezvoltarea.

Miza acestei reconceptualizări nu se limitează la literatura română, ci privește teoria literară contemporană în ansamblu. Atenția la regimurile de relevanță ne ajută să înțelegem literatura nu ca o categorie atemporală, ci ca o practică situată istoric, ale cărei funcții și valori continuă să evolueze. Redefinirea actuală a criteriilor prin care ceva contează drept literatură și modul în care aceasta funcționează social nu reprezintă „moartea” teoriei literare în termeni absoluți, ci reconfigurarea sa în cadrul unor noi condiții tehnologice, economice și instituționale⁶². Această perspectivă contestă atât narațiunile apocaliptice despre declinul literaturii, cât și atașamentele nostalgice față de valorile literare tradiționale, sugerând în schimb că literatura continuă să evolueze prin interacțiuni dialectice între structurile instituționale și practicile textuale. Înțelegerea acestor interacțiuni necesită cadre teoretice sensibile la dimensiunea dinamică și transnațională a literaturii, cadre pe care acest studiu le-a propus prin analiza reconfigurărilor pe care noțiunea de „literatură” le suportă în contact cu realitățile contemporane.

62. Tihanov, *The Birth*, 203.

References

- Agamben, Giorgio. *What Is an Apparatus? and Other Essays*. Translated by David Kishik and Stefan Pedatella. Stanford University Press, 2009.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, 2006.
- Bakhtin, Mikhail. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Translated by Caryl Emerson and Michael Holquist. University of Texas Press, 1982.
- Bourdieu, Pierre. *Regulile artei. Geneza și structura câmpului literar* [The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field]. Translated by Laura Albulescu and Bogdan Ghiu. Art, 2012.
- Casanova, Pascale. *The World Republic of Letters*. Translated by M. B. DeBevoise. Harvard University Press, 2004.
- Damrosch, David. "World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age." In *Comparative Literature in an Age of Globalization*, edited by Haun Saussy, 43–53. Johns Hopkins University Press, 2006.
- Foucault, Michel. *L'Archéologie du savoir*. Gallimard, 1969.
- Foucault, Michel. *Dits et Écrits III: 1976–1979*. Gallimard, 1994.
- Foucault, Michel. *Ordinea discursului. Un discurs despre discurs* [The Order of Discourse: A Discourse on Discourse]. Translated by Ciprian Tudor. Eurosong & Book, 1998.
- Foucault, Michel. *Cuvintele și lucrurile* [The Order of Things]. Translated by Bogdan Ghiu and Mircea Vasilescu. RAO International Publishing Company, 2008.
- Foucault, Michel. *On the Government of the Living: Lectures at the Collège de France, 1979–1980*. Translated by Graham Burchell. Palgrave Macmillan, 2014.
- Goldiș, Alex, Christian Moraru, and Andrei Terian, eds. *Pentru o nouă cultură critică românească* [For a New Romanian Cultural Criticism]. Tact, 2024.
- Guerrier, Olivier. "Qu'est-ce qu'un "régime de vérité" ?" *Les Cahiers de Framespa*, no. 35 (2020). <https://doi.org/10.4000/framespa.10067>.
- Huțanu, Monica, and Annemarie Sorescu-Marinković. „Sisteme ortografice și identitate lingvistică la comunitatea românofonă din estul Serbiei” [“Orthographic Systems and Linguistic Identity in the Romanian-Speaking Community of Eastern Serbia”]. *Diacronia*, no. 7 (2017). <https://doi.org/10.17684/17A106EN>.
- Latour, Bruno. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor–Network–Theory*. Oxford University Press, 2005.
- Latour, Bruno. *An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns*. Translated by Catherine Porter. Harvard University Press, 2013.
- Martin, Mircea, Christian Moraru, and Andrei Terian, eds. *Romanian Literature as World Literature*. Bloomsbury, 2018.
- Moretti, Franco. *Distant Reading*. Verso, 2013.
- Moretti, Franco. *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. Verso, 2013.
- Mougin, Pascal. "La littérature en production à l'Université : en finir avec les classiques

- de demain ?" In *L'instant critique du contemporain*, 79–95. Presses Universitaires de Strasbourg, 2024. <https://doi.org/10.4000/129yb>.
- Popović, Virginia. "Clocotrism, an Important Neo Avant-Garde Movement in Serbia and the Concept of Word." *Studii de știință și cultură* 15, no. 4 (2019): 55–62.
- Ruffel, Lionel. "Les deux contemporanéismes. Réflexion sur les études littéraires du contemporain." In *Du « contemporain » à l'Université. Usages, configurations, enjeux*, edited by Marie-Odile André. Presses de la Sorbonne Nouvelle, 2015. <https://books.openedition.org/psn/295>.
- Sorescu-Marinković, Annemarie. „Comunități românofone din Serbia: Identitate lingvistică sau ceva mai mult?” [“Romanian-Speaking Communities in Serbia: Linguistic Identity or Something More?”]. In *Români majoritari/Români minoritari: interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*. Academia Română, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, 2007.
- Spasova, Kamelia. "The Return to/of Theory." *differences* 32, no. 1 (2021): 74–96. <https://doi.org/10.1215/10407391-8956960>.
- Tihanov, Galin. *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond*. Stanford University Press, 2019.
- Tihanov, Galin. "Exilic Inscriptions: Migration and the Resistance to (World) Theory." *differences* 32, no. 1 (2021): 126–149. <https://doi.org/10.1215/10407391-8956974>.